

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת וישלח תשע"ט¹

נבואות והגשמתן - בפרשתנו ובזמן החשמונאים

וכיון שעשה כך - נענש (לפי דעה אחת בגמ').

יש דעה שאבנר גם זלזל בדוד המלך, שנאמר: "וישלח אבנר מלָאָכִים אֶל דָּוִד תַּחֲתָיו לֵאמֹר" וכו' (שמו"ב ג, יב). מה פירוש "תַּחֲתָיו"? מסביר רש"י, שאבנר מסר למלאכים מכתב עבור דוד המלך, ובראש המכתב היה כתוב: "ממני אבנר שר צבא ישראל לרוד מלך ישראל שלום". וזהו זלזול במלך, שהזכיר את שם עצמו תחלה לפני שהזכיר את שם דוד. [וזהו "אֶל דָּוִד תַּחֲתָיו", שהזכיר את דוד אחריו].
על כל פנים, אבנר פועל להגשים את נבואת ה' ליעקב וּמְלָכִים מִחֲלָצִיךָ יֵצְאוּ, בלי שנתבקש.

למה אבנר נענש ואליהו לא נענש?

החלק הראשון של הפסוק, "גוי וקהל גוים יהיה מִמֶּנִּי" (בראשית לה, יא), אומרים חז"ל שהכוונה היא שעתידים בניך להיות כמו הגוים, שיקריבו בבמות (רש"י שם). והכוונה היא לאליהו, שהקריב בהר הכרמל.

כאן לא מצינו שאליהו נענש על זה. להפך, הוא אומר "עֲנִי ה' עֲנִי" (מל"א יח, לו), ואש יורדת מן השמים וְתֵאָכַל אֶת הָעֵלֶה וְאֶת הָעֵצִים... וְאֵת הַפְּיִם אֲשֶׁר בַּתְּעֵלֶה לַחֲכָה" (שם, לח). הכל נעשה כמו שביקש.

למה אבנר נענש ואליהו לא נענש על שהוציא לפועל את הנבואה "גוי וקהל גוים יהיה מִמֶּנִּי", ועבר על איסור לשחוט ולהעלות קדשים בחוץ? כנראה שאליהו עשה ע"פ נבואה. הוא הרי נביא, ויתכן שהקב"ה אמר לו לעשות כן. אבל גם אם ה' לא אמר לו, הרי שם הפסק של אליהו היה בלי נגיעה ובלי סתירה לשום דבר, כי היות וה' גזר שתהיה הקרבה לה' בבמות מחוץ לירושלים, הרי היתה לאליהו רשות להקריב². אבל אבנר לא צדק במה שעשה. כי הגם שבדיעבד איגלאי מילתא למפרע שהתורה התכוונה אליו, אבל אבנר מצידו לא היתה לו רשות להחליט לעשות כך, להמליך את איש בשת ולהשהות את מלכות בית דוד.

רמז לחנוכה בנבואותיהם של נביאי בית שני

אם עסקנו בנבואה שנאמרה ליעקב, "גוי וקהל גוים יהיה מִמֶּנִּי" וכו', ובאבנר ואליהו שהגשימו נבואה זו אחרי דורות רבים, הנה בדומה לזה גם החשמונאים שטיהרו את המקדש, והדליקו את המנורה, הגשימו בזה את נבואתו של חגי, שניבא ורמז על כך כמאתים שנה לפני כן, בתחילת בית שני. חגי ניבא על שלשה ענינים, אשר בשלשתם נאמר שזמן הנבואה היה בכ"ד בכסלו.

כפעם הראשונה נאמר: "בַּעֲשָׂרִים וְאָרְבָּעָה לַתִּשְׁעִים... הָיָה דְבַר ה' בְּיַד חֲגִי הַנְּבִיא לֵאמֹר" (חגי ב, י). בהמשך שוב נזכר אותו תאריך: "שִׁימוּ נָא לְבַבְכֶם מִן הַיּוֹם הַזֶּה וְנִמְעָלָה, מִיּוֹם עֲשָׂרִים וְאָרְבָּעָה לַתִּשְׁעִים, לְמָן

מדוע נענש אבנר על המלכת איש בשת?

הקב"ה אומר ליעקב אבינו: "גוי וקהל גוים יהיה מִמֶּנִּי, וּמְלָכִים מִחֲלָצִיךָ יֵצְאוּ" (בראשית לה, יא). פסוק זה נאמר אחרי שכבר נולדו כל השבטים חוץ מבנימין, ולכן הבינו חז"ל שודאי הכונה כאן היא לבנימין.

חז"ל מוסרים לנו עוד, שפסוק זה נדרש על ידי אבנר בן נר. לאחר שנהרג שאול המלך, והגיע זמנו של דוד למלוך, עמד אבנר ואמר: הרי הקב"ה אמר ליעקב "וּמְלָכִים מִחֲלָצִיךָ יֵצְאוּ" - "מלכים" - לשון רבים. ולכן, למרות ששמואל הנביא משח למלך את דוד בן ישי משבט יהודה, יש להעמיד תחילה מלך נוסף מבנימין (חוץ משאול שהיה מבנימין), ורק אח"כ להמליך את דוד (רש"י שם). בעקבות דרשה זו ממליך אבנר את איש בושת על כל שבטי ישראל, חוץ משבט יהודה שנשארו עם דוד (שמו"ב ב, ט-י).

והנה, לפי דעה אחת בגמרא, נענש אבנר מן השמים על מעשה זה. אבנר הרי לא מת על מיטתו כאחד האדם, אלא נהרג על ידי יואב (שם ג, כז), ולפי אותה דעה בגמרא אירע לו דבר זה כעונש על "ששיהה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה" (סנה' כ, א) ע"י שהמליך את איש בושת. וקשה, הרי אבנר עשה מה שעשה על סמך נבואה שנאמרה ליעקב אבינו ונכתבה בתורה, ואם כן מה הטענה עליו?

התשובה היא, שאבנר לא היה נביא, ולא קיבל ציווי מפורש מה' להמליך את איש בשת. ממילא, אסור היה לאבנר להמליך את איש בשת ולהשהות את מלכות בית דוד, לאחר שנמשח כבר למלך ע"י שמואל הנביא (שמו"א טז).

ובכל זאת, הרי ה' אמר ליעקב "וּמְלָכִים מִחֲלָצִיךָ יֵצְאוּ", ואם אבנר לא היה דואג לקיום הנבואה, כיצד היתה מתקיימת? האם לא מוטל על אבנר או על כל יהודי אחר לדאוג לקיום נבואה שנכתבה בתורה?! התשובה היא, שאם אבנר לא היה ממליך את איש בושת, ה' היה כבר דואג לקיים את דברו באופן אחר (עי' תוס' סנה' כ, א ד"ה ששהא). אולי כעבור כמה מאות שנים אחשוורוש היה ממליך את מרדכי על ישראל ובוזה היתה מתקיימת הנבואה, שהרי גם מרדכי היה משבט בנימין ("איש ימיני"), ואם לא מרדכי, אזי צדיק אחר מבנימין היה מולך. אמנם גם איש בושת היה צדיק, כפי שמעיד עליו דוד המלך בעצמו (שמו"ב ד, יא), אבל מי אמר שבו צריכה להתקיים הנבואה "וּמְלָכִים מִחֲלָצִיךָ יֵצְאוּ"? אמנם בדיעבד אנו יודעים היום שנבואה זו אכן התקיימה בו, אבל לאבנר לא היה ציווי "לסדר" את התגשמות הנבואה באופן זה על חשבון דחיית נבואתו של שמואל. אמנם אבנר היה "לביא" בתורה (ירי' פאה פ"א ה"א), והדרשה שדרש היתה נכונה, אבל בכל זאת ה' לא בקש ממנו לדאוג להתגשמותה של אותה נבואה. ה' ידע כבר איך לקיים את הנבואה שמסר ליעקב גם ללא סיוע מאבנר. ממילא לא היה לאבנר להשהות את מלכותו של דוד,

והנה ידועה מחלוקת הראשונים, מתי אירע נצחון המלחמה. לדעת הרמב"ם (פ"ג מהל' חנוכה ה"ב) הנצחון היה בכ"ה בכסליו⁴, ולדעת המאירי (שבת כא, ב ד"ה נס זה) הנצחון היה בכ"ד^{5,6}. ונמצא לפי דעת המאירי, שג' הנבואות המרמזות על מאורע חנוכה היו ביום שבו אירע נס הנצחון של בני חשמונאי - בכ"ד בכסלו. וגם לפי הרמב"ם הרי זה יום הסמוך ליום הנצחון.

גם זכריה הנביא שניבא בתחילת בית שני מרמז לנצחון החשמונאים על היונים. זכריה⁷ הרי מדבר במפורש על מלחמה בין ציון ויון: "פִּי דְרַכְתִּי לִי יְהוּדָה, קָשֶׁת מְלֹאתִי אֶפְרַיִם, וְעוֹרֹרְתִי כְנִיף צִיּוֹן עַל כְּנִיף יוֹן" (זכריה ט, יג). מה זה "קשת"? קשת היא המזל של חודש כסלו. הרי שנרמז כאן, שהמלחמה בין ציון ליון תהיה בחודש כסלו, ואז יהודה תנצח את יון. החשמונאים ודאי לא התכוונו לנצח דווקא בכסלו. אם היו מנצחים בחודש אחר גם היה טוב. אבל בדיעבד איגלאי מילתא למפרע שהתקיימה בהם גם הנבואה של זכריה.

השיחה נערכה לפי שטחיות הכנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

היום אֲשֶׁר יִסַּד הַיְכָל ה' שִׁימוּ לְבַבְכֶם" (שם, יח).
ובהמשך שוב נאמר, "וַיְהִי דְבַר ה' שְׁנִית אֶל חֲגֵי
בַעֲשָׂרִים וְאָרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ לְאָמֵר: אֲמַר אֶל זָרְבָבֶל
פַּחַת יְהוּדָה לְאָמֵר, אֲנִי מְרַעֵשׂ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" וכו'
(שם, כ).

שלוש פעמים נזכר תאריך הנבואה, "עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה
לְחֻשְׁעֵי"י", שזה כ"ד בכסלו.

על מה ניבא חגי?

הנבואה הראשונה היא בעניני טומאה וטהרה. הקב"ה מצוה את חגי לערוך "מבחן" לכהנים בדיני טומאה וטהרה: "שָׂאֵל נָא אֶת הַכֹּהֲנִים תּוֹרָה לְאָמֹר: הֵן יִשָּׂא אִישׁ בְּשָׂר קֹדֶשׁ בְּכַנֵּף בְּגָדוֹ, וְנָגַע בְּכַנְפּוֹ אֶל הַלֶּחֶם וְאֶל הַנֶּזֶיד וְאֶל הַיַּיִן וְאֶל שְׂמֶן וְאֶל כֶּל מֵאֲכָל, הֲיִקְדָּשׁ? וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ: לֹא. וַיֹּאמֶר חֲגִי: אִם יַעַע טֹמֵא נִפְשׁ בְּכָל אֶלֶה, הֲיִטְמָא? וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ: יִטְמָא" (חגי ב, יא-ג).

הנבואה השנייה מדברת על "היום אֲשֶׁר יִסַּד הַיְכָל ה'", כפי שהזכרנו לעיל,

והנבואה השלישית היא בענין נצחון במלחמה.

וכבר עמדו על כך, ששלושת הענינים הללו מרמזים לעניני חנוכה: א' (טומאת וטהרת השמן, ב') חנוכת ההיכל, יום אֲשֶׁר יִסַּד הַיְכָל ה'", ג') נצחון המלחמה. וחגי מרמז, שהכל יהיה בכ"ד בכסלו³.

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. השנה אנו מציינים בכל שיחה מהו הקשר.

הקשר בפרשתנו: "אַרְבָּעָה שְׁעִיר שְׁדָה אֲדֹרִים" (בראשית לב, ד) - "הוא עֲשׂוֹ אֲבִי אֲדֹרִים" (שם לו, מג).

[קשר נוסף: "וַיְהִי לִי שׁוֹר וְחֲמֹר" (שם לב, ו) - "בְּרַעַתוֹ אֶת הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן אֲבִיו" (שם לו, כד)].

2. שני ביאוריו של הרב שליט"א הם ב' דעות בתוס' (סנה' פט, ב). דלדעה א' שם מה שעשה אליהו היה על פי הדיבור, כמו שנאמר: "וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו הַנְּבִיא וַיֹּאמֶר: ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ יִצְחָק וַיִּשְׂרָאֵל... בְּדַבְרֵךְ עֲשִׂיתִי אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" (מל"א יח, לו). ולדעה ב' שם "הא דקאמר אליהו ובדברך עשיתי, לא שאמר לו הקב"ה, אלא מקרא היה דורש, דכתיב: גוי וקהל גוים יהיה ממך, ואמרינן: עתידין בניך לעשות כמעשה נכרים, פירוש לשחוט בחוץ, ואני מסכים על ידו". עכ"ל. ולדעה זה עשה ע"פ עצמו, על סמך מה שכתוב בתורה "גוי וקהל גוים יהיה ממך", ודרש מקרא זה על עצמו, ולא ע"פ הדיבור.

והג"ר יצחק קולין זצ"ל (רבה של ירושלים תובב"א) כתב לתלות מחלוקת זו בקרי וכתוב שבפסוק זה. דהנה הכתיב הוא "ובדברך עשיתי", לשון רבים, והקרי הוא "ובדברך עשיתי", לשון יחיד. וכבר קבע הגר"א (הביאו ה"חשק שלמה" עמ"ס מגילה ז, א), שבמקום שיש קרי וכתוב, אם חז"ל אמרו "שנאמר", הלימוד הוא מהקרי, ואם אמרו "דכתיב", הלימוד הוא מהכתיב. לכן גם כאן, אם הלימוד הוא מהקרי, שהוא "ובדברך", הכוונה היא שהיה דיבור מיוחד לזה שנאמר לו מפי הגבורה להקריב בחוץ. אבל אם הלימוד הוא מהכתיב, שהוא "ובדברך" לשון רבים, הכוונה היא לתורה בכללה, שעשה ע"פ התורה, וזהו מה שאמרו "מקרא היה דורש", שלמד מהכתוב בתורה שמוותר לו לשחוט בחוץ (הג"ר יצחק קולין זצ"ל בספר הזכרון להרב בצלאל זולטי זצ"ל עמ' תרכ"ג-תרכ"ד).

3. ואולי כל זה הוא בהמשך לנבואה שנאמרה לפני ג' הנבואות הללו - "כִּי כֹה אָמַר ה' - צָבָאוֹת, עוֹד אֶחָת קִמַּעַת הָיָא, וְאֲנִי מְרַעֵשׂ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וְאֶת הַיָּם" (חגי ב, ו), ופירש רש"י ש"עוד אֶחָת" היא מלכות יון, "וְאֲנִי מְרַעֵשׂ" וכו' הם הנסים שיעשו לבית חשמונאי.

4. הרמב"ם כתב: "כשגברו ישראל על אויביהם ואבדום, בכ"ה בחדש כסלו היה" (פ"ג מהל' חנוכה ה"ב).

5. לשון המאירי: "תגבורת זה היה בכסלו בכ"ד בו, ונכנסו להיכל" וכו' (בית הבחירה למאירי שבת כא, ב ד"ה נס זה).

6. ובו ביום (בין הערבים) הדליקו את המנורה, ודלקה כל ליל כ"ה. אבל לדעת הרמב"ם קשה, שאם רק בכ"ה גברו על אויביהם, נמצא שהדלקה הראשונה היתה בליל כ"ו, ולמה אנו מתחילים להדליק בליל כ"ה? וכבר עמד בתמיהה זו הפר"ח (סי' תר"ע), וכתב דמה שאנו מדליקין בליל כ"ה הוא עבור נס הנצחון שהיה בכ"ה, ולא עבור נס השמן. ויישב בזה גם את קושיית הב"י, למה קבעו להדליק ח' ימים, והרי נס השמן היה רק ז' ימים, ע"ש].

ועוד י"ל בדעת הרמב"ם, שנצחו את היוונים בליל כ"ה (ולא ביום כ"ה), ונכנסו למקדש והדליקו את המנורה בלילה, כמבואר בפסחים (נט, א), שאם איחרו ולא הדליקו את המנורה בזמנה בין הערבים, מדליקין כל הלילה (יעוין מקדש דוד סי' כ"א). [והפר"ח כנראה פליג על זה, וס"ל שאם לא הדליקו בין הערבים א"א להדליק בלילה, וכדעת השואל בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' ש"ט בשאלתו השניה) דס"ל כן. ולכן לא תירץ כן].

עוד י"ל בדעת הרמב"ם, דהרמב"ם לשיטתו (פ"ג מהל' תמידין ומוספין ה"י-ה"ב) דמצות הדלקת המנורה היא גם בבוקר, וא"כ י"ל דהדליקו בכ"ה בבוקר (כ"כ ה"אור גדול" יומא פ"ו מ"ד). אך זהו דלא כדעת החזו"א (מנחות סי' ל"ו סק"ח ד"ה ונראה) דמורה הרמב"ם שאין הדלקת הבקר אלא השלמת הלילה, ואם לא הדליקו בערב אין מדליקין בבוקר.

7. שבאופן כללי נבואתו "סתומה היא מאד... ואין אנו יכולים לעמוד על אמיתת פתרונו עד יבא מורה צדק" (רש"י זכריה א, א).